

התמודדות הינוכית והתמודדות אינטלקטואלית (תשובה לתגובה)

מקריאת תגובתו של הרב אברהם התברר לי, שלצערי מאמרי ומגמותיו לא הובנו כראוי על ידו. את מרבית האחריות אני לוקח על עצמי, כיוון שלא הצלחתי להבהיר בצורה מספקת את הדברים; אולם לא אמנע מלהעיר, שלמקרא דבריו מתעורר בי רושם חזק, שהמגיב ניגש לקריאת מאמרי מתוך דעה קדומה שלילית על בתי המדרש הרואים את עצמם כממשיכי דרכם של הראי"ה והרצי"ה זצ"ל.

לגופו של עניין אשתדל להבהיר בקצרה את הדברים שרציתי לטעון במאמר המדובר, ולאחר מכן להשיב בפירוט על טענותיו של המגיב.

א. שיחות הרצי"ה וביקורת המקרא

שתי טענות טענתי במאמרי:

1. הנושא של 'ביקורת המקרא' העסיק רבות את הרצי"ה בשיחותיו, וזאת אף שהוא כמעט ולא התמודד עמו באופן ישיר. דומה שטענה זו הוכחה בצורה מספקת במאמרי ובהפניות הנוספות הנמצאות בהערות השוליים, ואף לא ראיתי בתגובתו של הרב אברהם שחלק על טענה זו.
2. הרצי"ה פיתח שיטה ייחודית בשיחותיו, שיטה שלפיה העניין העיקרי אינו בהתמקדות בפרט כזה או אחר¹, אלא בהסתכלות על התורה כולה כמכלול בעל מבנה הרמוני ושלים, שמתוכו ניתן לרדת לפרטים. בשיטה זו שני חלקים מרכזיים:

חלק ראשון הוא תפקידי החומשים, אשר אינם מתמצים בעובדה כי לכל חומש תפקיד שונה, אלא בעיקר בכך שתפקידי החומשים עובדים על פי סדר והיגיון: חומש פתיחה שתפקידו להוות הקדמה שממנה נלמד מה הם השורשים שמהם צמח עם ישראל; גוף המחולק לשניים: חומשי שמות-ויקרא המתמקדים ביצירתו של עם ישראל ובהשראת השכינה בו²; חומש מיוחד המתייחס לסיבוכים הקיימים בחיים - חומש במדבר; ולאחר מכן חומש דברים המהווה סיכום והכנה לכניסה לארץ.

חלק שני מהווה שיטת זוגיות הפרשיות, שיטה שלא מצאתי במפרשים, ראשונים ואחרונים, אשר עניינה למקד את הנושאים המרכזיים שבכל פרשה ופרשה, ולהראות איך מלבד במקרים מסוימים (שלם יש סיבה ברורה), מתקיימת זוגיות (אשר הופכת בספר דברים לשלישייה), שלה יש סיבות.

שיטתו זו של הרצי"ה עומדת במנותק ואינה קשורה לביקורת המקרא³, אלא שטענתי הייתה שהרצי"ה העמיד במכוון את שיטתו מולה, מכיוון שרצה לחנך אותנו שיש להסתכל על התורה קודם כול ועוד לפני העיסוק בפרטים הקטנים (שהוא חשוב לכשעצמו), כאל מכלול. כאשר

1. אף שגם דברים כאלו מופיעים בשיחותיו, הם אינם המוקד שלהן.

2. וגם בו יש חילוק בין חומש שמות המתמקד ביחס שמלמעלה למטה לבין חומש ויקרא, המתמקד ביחס שמלמטה למעלה.

רואים את התורה כמכלול וכגוף אחד, הספק שאותו מנסה להציב "ביקורת המקרא" ביחס לאחדותה של התורה, כבר אינו מנקר כל כך, ואף שישנן קושיות פרטיות, רבות ככל שיהיו, קיי"ל שלכל קושיא יש תירוץ, וגם אם לא, מותר להישאר ביצריך עיון. בכל אופן, בדיוק לשם כך קיימות השיטות האחרות, אך ניתן לגשת אליהן רק לאחר שהקומה הבסיסית של המבנה השלם נבנתה בתודעתו ובאישיותו של הלומד. דומה הדבר למי שמסתכל בציור: אם יסתכל בזכוכית מגדלת ומקרוב מאוד, לא יוכל להתרשם מהיופי והעומק שבציור כלל, ועליו להסתכל ממרחק מספיק על מנת שיוכל לראותו בצורה כוללת³.

ב. כיצד מתמודדים?

לאחר הבהרת הדברים הללו, אוכל לנסות ולענות באופן פרטני על הטענות:

1. הטענה המרכזית היא שכאשר אנו קובעים שעלינו לראות את התורה כמכלול אחד, אנו בעצם זורקים אמירה לחלל האוויר ללא התמודדות עם נושא הוויכוח עצמו. אולם זהו גוף החידוש: אין העניין רק להביט בתורה ולהגיד "זהו גוף אחד", אלא לראות בחוש כיצד דברי התורה משתלבים להרמוניה אחת. זאת ניתן לעשות דווקא אם נסתכל בכלל ומתוכו נרד לפרטים, ולא אם נתמקד מלכתחילה בכל פרט לחוד.
2. המגיב האשים אותי בכך שלא הבאתי אף טענה של המבקרים, וטען שלא כך מתמודדים. אכן הדברים נכונים בהתמודדות מן הסוג הרגיל; אך כפי שהדגשתי, שיטתו של הרצי"ה אינה לנסות ולהפריך את הקושיות של מבקרי המקרא. באופן כזה הלכו הרבה לפניו ואחריו, ואין בה חידוש. עניינו הוא הצגת המבנה הכללי של התורה בצורה שלמה, וממילא אין טעם במקרה כזה בהצגת הקושיות הפרטיות, כיוון שמישור הטענות שונה.
3. המגיב מאשים אותי בכך שאני מתייחס בצורה מזלזלת לביקורת המקרא. חושבני, שאכן

3. **הערת העורך (ע.א.):** זו היתה שיטתו החינוכית של הרצי"ה באופן עקבי. הרצי"ה הרבה להתמודד עם זרמים שונים, אולם בניגוד לרב הנזיר, שהביא את השיטות ממקורן והתמודד אתן בטיעונים ישירים, הרצי"ה שלל את הדרך הזאת מבחינה עקרונית, וזאת בניגוד לשיטתו הלימודית והחינוכית של עמיתו, הרב הנזיר. ע"י במאמרו של הרצי"ה "קווים לחוג הראייה" (לנתיבות ישראל ח"ב, מהדורת תשל"ט עמ' קמב-קמג; מהדורת תשס"ב עמ' שלז-שלט): "הקבלות והשוואות בין העניינים והלשונויות הנאמרים ונלמדים כאן, לבין עניינים ולשונויות של דברי מדע, ספרות ושירה של חול - גם להתאמה וגם להתנגדות שביניהם, הן של גויים והן של אנשים מישראל, יש לצמצם בהם ולהעמיד על הפחות שבשיעורים. הכנסה זו של חולין - ואין צריך לומר של פסולין וטמאין - לשם איזו כוונה שהיא... בעזרת הכוונה הזאת של חכמת הקודש... יש בה סכנה של סתירה, לא בלבד אל היחס הנפשי הדרוש להקשבת ההבנה האמיתית של הדברים, אלא - יתר על כן, מצד תסבוכת ההתנגשות הרוחנית של מין בשאינו מינו - אף אל בהירות ההבנה, העמקת עיונה והישרת בירוה, כשהיא לעצמה".

גם כאשר הרצי"ה התמודד עם החולקים עליו בתוך בית המדרש, בדרך כלל עשה זאת בצורה עקיפה ולא ישירה. הוא היה מדבר אחרון בכל התכנסות, ובדבריו היה מתייחס בעקיפין לדברי כל קודמיו. הוא הציג את שיטתו מתוך ההיגיון הפנימי שלה ולא מתוך השוואה לאחרים. תפיסתו החינוכית היתה, שכאשר אתה בונה את אישיותו של התלמיד בצורה שלמה ומעמיקה, ממילא הוא "לא יתרגש" יתר על המידה מקושיות כאלה ואחרות. וכמובן, אם יתעניין בשאלה פלונית או אלמונית, נכון יהיה לענות לו נקודתית או לסמוך עליו שיחפש וימצא את התשובה הנקודתית בעצמו.

אין מקום להתייחסות מכובדת ל"מדע" שצמח בגרמניה מתוך שנאת ישראל, ועניינו לעקור את כל הקדוש לנו⁴.

4. המגיב תפס שנושא תפקידי החומשים וזוגיות הפרשיות נועד להשיב על טענותיהם של המבקרים. מכיוון שכך, הוא טוען שמדובר באמירות כלליות ועמומות ללא תשובה ממשית, ושטענות הביקורת הם הרבה מעבר לכך שיש סתירות בין החומשים ובין פרשיות שונות. שוב, אחזור על דבריי שאין כאן מענה לקושיא זו או אחרת, אלא מבנה כללי. טבעי שמבנה כזה גם כן מיישב קושיות רבות, בעיקר אלו העוסקות בסתירה זו או אחרת בין פרשייה לפרשייה⁵. אולם היות ואין זו המטרה, ומגמתו של המאמר לא הייתה לעשות זאת, הדברים גם לא נעשו. יש לציין, שגם במאמר עצמו לא נכתב שאלו הן הקושיות היחידות שמקשים המבקרים, אלא רק שאחת הטענות המרכזיות שלהם היא השוני שבין החומשים.

5. המגיב טוען שעיקר הבעיות שאותן מעלה ביקורת המקרא אינו נעוץ בטענה כזו או אחרת, אלא בהצטברות של הטענות; ולכן הוא מעדיף את שיטתו של הרב ברויאר על פני זו של הרד"צ הופמן. לא נכנסתי במאמר לשאלה מהי השיטה העדיפה, אך דבריו תואמים בדיוק את שיטתו של הרצי"ה: לפני שאנו ניגשים לפתור קושיות פרטיות, עלינו להעמיד בניין כולל. בניין זה יראה את התורה כדבר מתוכנן ומסודר, ובניגוד לטענת ביקורת המקרא שלפיה התורה מורכבת מאוסף של מקורות שנערכו בתקופה מאוחרת, וכנראה בצורה לא מוצלחת במיוחד.

6. המגיב מאשים אותי (או שמא את הרצי"ה) בנקיטת דרך חינוכית של "ליצנותא דעבודה זרה", וטוען שאינה מתאימה לדורנו. מדברים אלו עולה בקרבי החשש שהוא כלל לא קרא את המאמר בעיון הנדרש, מכיוון שדוגמא זו נועדה לבטא יוצא מן הכלל, המעיד על כך שלרוב לא זו הייתה הגישה. בהקשר לכך אציין שדווקא דוגמא זו הייתה של התייחסות ספציפית לטענות ביקורתיות (טענות שהובאו בשמו של החוקר ר' זאב יעבץ, שאני מקווה שהמגיב מתייחס אליו כאל אדם רציני), והשימוש במונח שעורר את קצפו של המגיב נעשה משום שהדוגמאות שהובאו שם היו במכוון דוגמאות מגוחכות שעניינן היה להראות את מטרתה של "ביקורת המקרא" - לנגח את היהדות והיהודים בכל מחיר⁶.

4. להרחבת הדברים ניתן לפנות למאמרו של הרב משה ליכטנשטיין "אחת דיבר א-להים - שתיים זו שמעתי" (התפרסם בתוך הספר 'שיטת הבחינות של הרב מרדכי ברויאר' עמ' 314-326), המסביר בצורה ברורה ביותר את הבעייתיות שבהתייחסות מכובדת לכפירה גמורה, כגון זו הקיימת בדברי "ביקורת המקרא".

5. בהערות שוליים אוסיף, שמהתרשמות שלי, הטענות שלפיהן קיימות סתירות פנימיות ושינויים חריפים בתוך אותה פרשייה, נתונות יותר לראייתו הסובייקטיבית של המתבונן, ואינן חזקות כל כך כמו השינויים בין שתי פרשיות מקבילות, הניכרים לעין כול. בהקשר לכך אוסיף, שהרב ברויאר מעולם לא הבין מה רוצים ממנו מתקיפיו, מכיוון שלטענתו היות ונקודת המוצא שלו היא שהתורה מן השמים, הרי שניתן לקבל את כל קושיותיה של "ביקורת המקרא" ללא כחל ושרק, ולפרש אותם על פי שיטת הבחינות. אולם בדבריו אלו מתעלם הרב ברויאר מכך ש"ביקורת המקרא" (כפי שגם אנחנו, שלומי אמוני ישראל, עשינו זאת לכיוון השני) הניחה את המבוקש - אוסף של מקורות שנערכו יחד, ועל פיהם גם הציגה את הוכחותיה. התעלמות זו היא מכוונת, כיוון שעל פי שיטתו גם כן יש להניח שיש בחינות סותרות בתורה, ועל כן עלינו לחפש כמה שיותר את הסתירות על מנת "להגדיל תורה". לעני"ד, פעמים רבות אין צורך בכך, ומי שלא יחפש גם לא ימצא.

6. וכדי לא לעורר שוב את קצפו של המגיב, אציין פעם נוספת שמדובר כאן בדוגמא חד פעמית שהיא יוצאת מן הכלל.

ג. גישתו של הרצי"ה

הנקודה החשובה ביותר היא שלעני"ד, המגיב טעה בכוונת מאמרי. דומני, שהוא הבין שמטרת הייתה לכתוב מאמר פולמוס כנגד ביקורת המקרא, מאמר אשר (לטענתו) הכיל בקרבו בעיקר סיסמאות וללא שום אמירה. ולא כן - ענייני היה להציג בקצרה את גישתו והתייחסותו של הרצי"ה לנושא, גישה שכל הרוצה ללומדה מוזמן להתעמק בה. זאת הסיבה שהסתפקתי בציטוטים קצרים ומסכמים, והרביתי בהפניה להערות שוליים להשלמת המקורות.⁷ בכל אופן, גם שיטתו של הרצי"ה לא תועיל למי שכבר שקוע בבוץ של 'ביקורת המקרא', בדיוק כפי שלשיטת הרב ברויאר אין כלל רלוונטיות למי שאינו מאמין בתורה מן השמים. כמו כן, אין שיטתו של הרצי"ה מבטלת את הצורך בשיטות האחרות על מנת להשיב באופן פרטני על הטענות המועלות,⁸ אך הרבה יותר קל להתמודד ולענות כאשר נוכחים במבנה מסודר ושלים.

7. אשר מסופקני אם המגיב עיין בהם.

8. אע"פ שעל חלק נכבד מהן ניתן להשיב באמצעות השיטה, אך כפי שכתבתי אין זה עניינה.